

«قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب...»:

تحلیل محتوایی جوک‌های مجازی حادثه سیلاب فروردین ماه ۱۳۹۸

سیده فهیمه پارسائیان*

تاریخ دریافت: ۹۸/۲/۱۸ تاریخ پذیرش: ۹۸/۵/۱

چکیده

در سال‌های اخیر ساخت و انتشار جوک‌های برخاسته از حوادث و موضوعات خوشایند و ناخوشایند جامعه (جوک‌های فاجعه) به یک پدیده اجتماعی در ایران تبدیل شده است. بی‌شک دلایل پیدایش، ماهیت، محتوا و کارکردها و کژکارکردهای این گفتمان نیازمند بررسی از ابعاد مختلف جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی و بررسی فرهنگ عامه است. این پژوهش با تمرکز بر رویدادهای اخیر، به بررسی محتوایی جوک‌های ساخته شده در خصوص حادثه سیلاب گسترده در فروردین ماه ۱۳۹۸ در ایران می‌پردازد. داده‌های پژوهش مشتمل بر بیش از ۱۰۰ جوک است که از شبکه‌های اجتماعی در خصوص این حادثه گردآوری شد که با روش تحلیل محتوای کیفی کدگذاری و سپس مقوله‌بندی گردید. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که پدیده سیلاب منتهی به ساخت جوک‌هایی با مضامین سیاسی-انتقادی، اعتقادی-مذهبی، جنسیتی و منفعلانه گردیده است. به عبارتی دیگر، بخش اعظمی از این جوک‌ها خنثی نبوده، برگرفته از تجربه زیسته و پیش‌زمینه ذهنی مخاطب ایرانی هستند و دارای بار ارزشی سیاسی-اجتماعی و ایدئولوژیکی هستند.

واژه‌های کلیدی: جوک‌های فاجعه، سیلاب، شبکه‌های مجازی، تحلیل محتوای کیفی، جوک‌های سیاسی-انتقادی، جوک‌های اعتقادی-مذهبی، جوک‌های جنسیتی.

* استادیار گروه زبان انگلیسی، دانشگاه الزهرا (س).

مقدمه

در فروردین‌ماه سال ۱۳۸۹ و هم‌زمان با روزهای نخستین سال، ایران درگیر پدیده‌های جوی و محیطی گردید که به لحاظ گستره جغرافیایی و فجایع و خسارات مالی و جانی تأمل‌برانگیز می‌نمود. سیل بی‌سابقه در بیش از ۲۵ استان کشور همچون فارس، گلستان، خوزستان و لرستان و زلزله و رانش زمین در کرمانشاه در صدر اخبار روز قرار گرفت و بسیاری از مناطق کشور در وضعیت اضطرار به سر می‌بردند. درحالی‌که بسیاری از مردم در غم از دست دادن خانه و کاشانه و خانواده و دوستان به سوگ نشسته بودند و شبکه‌های خبری خصوصاً شبکه‌های مجازی در حال رصد وقایع و انتشار تازه‌ترین حوادث بودند و اخبار ناگوار به ترس و وحشت و حزن و اندوه عموم مردم دامن می‌زد، شبکه‌های سرگرمی و طنز در فضای مجازی و شبکه‌های موبایلی در کنار ابراز تأسف و همدردی و بازتاب اخبار به ساخت و انتشار لطیفه یا جوک^۱ و متن‌های طنزآمیز از این حوادث می‌پرداختند. شوخ‌طبعی و جوک‌سازی در خصوص یک تراژدی پدیده جدیدی در ایران نیست و قطعاً بدین جا ختم نخواهد شد.

به عقیده کریستی دیویس^۲ جوک‌های فاجعه^۳ که «ماحصل چیرگی اشکال جدیدی از ارتباطات الکترونیکی در دهه‌های پایانی قرن بیستم هستند» (Davies, 2003: 33) غالباً در فاصله کوتاهی از رسانه‌ای شدن فجایع و حوادث طبیعی همچون سیل و زلزله و حوادث غیرطبیعی همچون حملات تروریستی، سقوط هواپیما، ترور و یا مرگ افراد مشهور شکل می‌گیرند و ترکیبی از تراژدی و طنز هستند (Davies, 2003: 15). این دست جوک‌ها با استفاده از لحن محاوره‌ای و سبک عامیانه و کوچه‌بازاری «غالباً امر جدی را به سخره می‌گیرند و گاه جدیت فرهنگ رسمی را همراه با نیشخند نقد می‌کنند» (تربتی و مهدوی، ۱۳۹۷: ۱۱۸). فارغ از اینکه دقیقاً توسط چه افرادی تولید،

-
1. Joke
  2. Christie Davies
  3. Disaster jokes

اصلاح، تغییر و منتشر می‌شوند «برساخت اجتماعی مردمان» بوده، حاملان معانی فراوانی برای مخاطبان هستند و کارکردهای اجتماعی متعددی دارند (زارع پور، ۱۳۹۵: ۱). این‌گونه پیام‌های طنزآمیز که از فرهنگ‌عامه و بستر اجتماعی و فرهنگی جامعه برخاسته و متأثر از آن هستند (فرقانی و عبدی، ۱۳۹۵: ۳۲)، دارای درون‌مایه‌های ایدئولوژیک، سیاسی و حتی عقیدتی می‌باشند (Mifdal, 2016: 43). از این‌رو گفتمان جوک‌های فاجعه‌نیازمند مطالعاتی وسیع در حوزه‌های علمی متعدد همچون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، زبان‌شناسی انتقادی، پدیدارشناسی و بررسی فرهنگ‌عامه است.

پژوهش حاضر با گردآوری بیش از ۱۰۰ جوک مرتبط با حادثه سیلاب که در شبکه‌های مجازی و نرم‌افزارهای پیام‌رسان تلفن همراه هوشمند مانند تلگرام^۱ و واتساپ^۲ در نخستین روزهای وقوع حادثه (اوایل فروردین‌ماه ۱۳۹۸) ساخته و منتشر شدند، به بررسی درون‌مایه این جوک‌ها می‌پردازد. بررسی محتوای جوک‌های گردآوری‌شده حاکی از آن است که موضوعات، دغدغه‌ها و شبهه‌های سیاسی-انتقادی، مذهبی-اعتقادی و جنسیتی به این حادثه ارتباط داده‌شده و در قالب طنز، هجو، کنایه و گاه توهین و استهزاء مطرح شده‌اند. به عبارتی دیگر، حادثه طبیعی سیلاب دستاویزی را برای پیش کشیدن مسائل اجتماعی، سیاسی و عقیدتی متعددی فراهم آورد. آنچه در این پژوهش مطرح می‌شود آن است که شبکه‌های مجازی خصوصاً کانال‌های سرگرمی به علت ماهیت جذب‌کننده و فراگیر خود نقش مؤثری را در ایجاد، تثبیت و عادی‌سازی انگاره‌های ذهنی و باورها در قالب جوک‌ها و هجوها دارند. هرچند این دست جوک‌ها غالباً حیاتی کوتاه‌مدت دارند، بیان مسائل اجتماعی، سیاسی، مذهبی و دینی در ژانر طنز با کارکردها و کژکارکردهایی همراه است و بی‌شک اندیشه‌هایی را بنا می‌گذارد که در طولانی‌مدت اثراتی مثبت و یا منفی بر افکار جامعه برجای خواهند گذاشت.

---

1. Telegram
2. What'sapp

اهمیت و ضرورت پژوهش

در سال‌های اخیر شبکه‌های اجتماعی همچون وایبر^۱، واتساپ و تلگرام از محبوبیت ویژه‌ای در ایران برخوردار شده‌اند (نعمتی فر، خجسته باقر زاده، کاظمی، ۱۳۹۷: ۱۴۵) و باوجود فیلترینگ^۲ رسمی شبکه پیام‌رسان تلگرام در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۷، این پیام‌رسان بنا بر «اظهارات برخی مسئولان که خبر از کاربران چند ده‌میلیونی پسته‌های غیررسمی تلگرام می‌دهند» همچنان در صدر رسانه‌های مجازی در ایران قرار دارد. بر طبق نظرسنجی ملی که توسط ایسپا در اسفند سال ۹۷ انجام شد «۵۵,۹ مردم ایران یعنی بین ۴۰ تا ۴۵ میلیون نفر همچنان از تلگرام استفاده می‌کنند» (سایت مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران، ۱۳۹۸).

روزانه حجم بالایی از اطلاعات در قالب متن، تصویر و فیلم در شبکه‌های اجتماعی منتشر می‌شود که بخشی از آن لطیفه‌ها، شوخی‌ها و جوک‌های تولیدشده توسط کاربرانی است که با استفاده از حاشیه امن ایجادشده، به‌صورت ناشناس به خلق جوک‌ها می‌پردازند (سفیری و شهرزاد، ۱۳۹۵: ۸۴; Davies, 2011 4). سایر کاربران این شبکه‌ها نیز با فرورارد^۳ کردن، تغییر دادن محتوا، شخصیت‌ها، رسم‌الخط، ایموجی^۴ها و ادبیات جوک‌ها، کامنت^۵ گذاشتن و لایک^۶ کردن آنها به نشر و انتقال آنها کمک می‌کنند. می‌کنند. نظر به اینکه جوک‌ها به‌منزله گفتمان اجتماعی صرفاً جنبه سرگرمی نداشته و خنثی و منفعل نیستند، ماهیت و محتوای این متون نیازمند تدقیق و بررسی دقیق است.

بارندگی‌های شدید در اوایل فروردین‌ماه ۱۳۹۸ و وقوع حادثه سیلاب گسترده در ایران از جمله مواردی است که در کنار اخبار ناگواری و حزن‌انگیز، به ناگاه موجی از

-
1. Viber
  2. Filtering
  3. Forwarding
  4. Emoticon
  5. Comment
  6. Like

جوک‌ها و هجوها را در شبکه‌های اجتماعی به همراه داشت. به علت بدیع و به‌روز بودن موضوع و فقدان تحقیقات پیشین، در این پژوهش محتوای گزیده‌ای از جوک‌های تولید و منتشرشده در خصوص حادثه سیلاب در فروردین‌ماه ۱۳۹۸ بررسی شده‌اند. در این راستا پرسش زیر مطرح شده است: جوک‌های منتشرشده در خصوص حادثه سیلاب اوایل فروردین ۱۳۹۸ چه مضامین پنهانی را در برمی‌گیرند و چگونه قابل تفسیر هستند؟

مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته

مزاح و لطیفه‌گویی یکی از ویژگی‌های درونی انسان‌هاست که برخی آن را وجه تمایز انسان با سایر موجودات می‌دانند. از این‌رو مطالعه در باب مزاح و شوخ‌طبعی قدمتی طولانی دارد و محققین از رشته‌های متعدد در این زمینه به بحث و پژوهش پرداخته‌اند. در بعد زبانشناختی، زبانشناسان به بررسی بافت و ساخت درونی جوک‌ها و شوخی‌های زبانی علاقه نشان می‌دهند و از سویی دیگر جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان با اتخاذ رویکرد کارکردگرایانه به بررسی محتویات معنایی جوک و کارکردهای گوناگون آن به‌عنوان نوعی کنش ارتباطی در جوامع، فرهنگ‌ها و گروه‌های مختلف می‌پردازند (وکیلی، ۱۳۸۵: ۱۰).

با توجه به حجم بررسی‌های انجام‌شده، تئوری‌های بسیاری در مورد طنز و مزاح^۱ مطرح شده است و برخی شروع این نظریه‌پردازی را به فلاسفه یونانی همچون افلاطون و ارسطو ارتباط می‌دهند (Larkin-Galinanes, 2017: 4). برای نمونه، راسکین^۲ تئوری‌های مزاح را به سه دسته تئوری عدم تجانس یا ناهماهنگی^۳، برتری یا اهانت^۴ و آرامش و آسودگی^۵ تقسیم می‌کند (Raskin, 1985: 32-40). تئوری ناهماهنگی که یکی

-
1. Humor
  2. Raskin
  3. Incongruity
  4. Superiority / Disparagement
  5. Release/ Relief

یکی از شناخته شده‌ترین تئوری‌های شوخ‌طبعی است مزاح را ناشی از عدم هماهنگی بین آنچه ذهن تصور می‌کند یا انتظار دارد و آنچه واقع می‌شود می‌داند. در واقع مزاح تبدیل بحثی منطقی به غیرمنطقی است. از سویی دیگر، تئوری برتری، مزاح را ابزاری برای عقده‌گشایی، بیان حس برتری لطیفه گوینده و استهزاء و تمسخر دیگران می‌داند، درحالی‌که نظریه آرامش، جوک را ابزاری برای رهایی و برون‌ریزی تنش‌های روانی و تعادل آرامش می‌داند.

آتاردو^۱ و راسکین (۱۹۹۱: ۲۹۷-۳۰۹) و آتاردو (۲۰۱۷: ۱۲۸-۱۳۴) در تئوری عمومی طنز کلامی^۲ به شش منبع دانش که در ساخت ژانر لطیفه نقش ایفا می‌کنند اشاره می‌کنند که عبارت‌اند از دانش زبانی^۳ (همچون ویژگی‌های آوایی، ریخت‌شناسی، نحوی و معنایی جوک نظیر ایهام آوایی و معنایی و بازی با کلمات)؛ استراتژی روایی^۴ (همچون جایگاه شاه‌بیت^۵ که تفسیر جوک بر مبنای آن انجام می‌گیرد)؛ مخاطب یا هدف^۶؛ موقعیت^۷ (مفروضات و پیش‌زمینه‌های ذهنی که اتفاقات جوک به آنها مرتبط‌اند) و در آخر مکانیسم منطقی متن^۸ که به حل عدم تجانس کمک می‌کند. صادقی و حیدری شهررضا (۲۰۱۶: ۳۱۲) در بررسی جوک‌های آنلاین فارسی، عبارت تکمیلی که در انتهای شاه‌بیت یا متن اصلی جوک افزوده می‌شود^۹ را به‌عنوان عامل هفتم تشدیدکننده مزاح و بامزگی آن معرفی می‌کنند همچون نمونه: مورد داشتیم [طرف] رفته عطاری گفته آقا زردچوبه دارید عطاره هم آورده [طرف] گفته: میشه رنگای دیگش هم بیارید!

-
1. Attardo
  2. General Theory of Verbal Humor (GTVH)
  3. Language knowledge resource
  4. Narrative strategy knowledge resource
  5. Punch line
  6. Target
  7. Situation
  8. Logical mechanism knowledge resource
  9. Post-punch Line Humor Booster

...

میگن عطاره اینقدر فلفل هندی خورده تا مرده!

در دسته‌بندی دیگری، پاراجوک‌ها^۱ و متاجوک‌ها^۲ به‌عنوان نسل یا سطح دوم و سوم جوک‌ها معرفی شده‌اند (Attardo, 2001: 70). پاراجوک‌ها جوک‌هایی هستند که با جوک‌های دیگر در ارتباط‌اند و درک آن‌ها مستلزم استنباط میان‌متنی یا بینامتنیت^۳ و آشنایی با ارجاع اولیه است، همچون «تو گوگل سرچ کردم: زندگینامه شیخ بهایی گوگل گفت: باز بابات کنارت نشسته؟» (مسائلی و حیدری شهرضا، ۲۰۱۷: ۱۱۴). متاجوک‌ها جوک‌هایی هستند که شنونده انتظار شنیدن یک طنز را دارد ولی در واقع با یک متن عادی مواجه شده و ناهماهنگی وجود ندارد مانند: یه روز یکی سوار هواپیما میشه یهو هواپیما سقوط می‌کنه...

این قرار بود جک باشه اما حادثه خیر نمی‌کند!! (Masaeli & Heidari-Shahreza, 2017: 115).

مسائلی و حیدری شهرضا (۲۰۱۷: ۱۱۳) معتقدند که تنها بخش کوچکی از پیکره جوک‌ها را پاراجوک‌ها و متاجوک‌ها تشکیل می‌دهند که این امر گویای حیات موقتی جوک‌ها و پویایی و به‌روز بودن آن‌هاست.

از دیدگاه زبانشناسی و ساختار شناسی، وکیلی (۱۳۸۵: ۱۱۱-۱۴) و محمودی بختیاری و آدی بیک (۱۳۸۸: ۱۸۳-۱۸۸) عواملی همچون وجود پیش‌زمینه ذهنی و یا اطلاعات قبلی، ملموس و ممکن بودن جهان‌های به تصویر کشیده شده، نقض ارتباط‌های زبانی صادقانه (همچون نقض اصول کمیت، کیفیت، تناسب، لحن و شیوه ارائه‌شده توسط گریس^۴) و بکارگیری عناصر کلامی (همچون ابهام و ژگانی، بازی با کلمات، تلویح، تناقض، همان‌گویی، اغراق، تشبیه و استعاره) را از جمله شروط لازم برای جوک بودن یک گزاره بیان می‌کنند.

-
1. Para-jokes
  2. Meta-jokes
  3. Intertextual links
  4. Grice

از دیدگاه کارکرد شناسی، توکلی راد و غفاری (۱۳۹۵) جوک‌ها را به سه دسته جوک‌های سفید (که در ضمن فرح بخشی و نشاط‌آوری با کنایه به زشتی‌ها و بدی‌ها جنبه اخلاقی و آگاهی بخشی دارند)؛ جوک‌های خاکستری (که صرفاً جنبه مزاح و سرگرمی و تفنن دارند و سازنده و هشداردهنده نمی‌باشند) و جوک‌های سیاه (که جنبه تخریب، توهین و تمسخر افراد و چارچوب‌های ارزشی و اخلاقی را دارند همچون جوک‌های رکیک قومی، زبانی و جنسیتی) تقسیم می‌کنند. محققین بیان می‌کنند که «جوک‌های رایج در جامعه ایرانی... دارای ویژگی‌هایی مانند: مزاح، لودگی، کوچک‌سازی، مبالغه، تناقض، طعنه، رکیک بودن و عرف شکنی است که این ویژگی‌ها سبب شده است انواع مختلف جوک در جامعه پدیدار شود» (توکلی راد و غفاری، ۱۳۹۵: ۶۰۰).

بیلینگ^۱ (۲۰۰۵: ۲) جوک‌ها را به دو دسته انضباطی^۲ و عرف شکن^۳ تقسیم می‌کند که نخستین بر تمسخر افراد و موضوعات خارج از عرف اجتماعی و دومین به استهزاء و شکستن قوانین و عرف‌های وضع شده تمرکز می‌کند. دیویس^۴ نیز با اشاره به تضاد بین جسم و ذهن^۵ به بررسی جوک‌های «سفاهت»^۶ که در آن نادانی یا حماقت، عدم برخورداری از دانش و تخصص کافی اصناف، مشاغل و گروه‌های خاص و پرنفوذ جامعه همچون متخصصین، مهندسين، مدیران، وکلا، پزشکان و نیز سیاستمداران، طبقه اشراف، یقه‌سفیدان و دیکتاتورها به تصویر کشیده شده و در مقابل جوک‌های «زرنگی»^۷ «زرنگی»^۷ که به هوش بیش‌ازحد، آب‌زیرکاه بودن و کلاه‌برداری این گروه‌ها اشاره دارند می‌پردازد (Davies, 2011: 21).

-
1. Billig
  2. Disciplinary
  3. Rebellious
  4. Davies
  5. Opposition between body and mind
  6. Stupidity jokes
  7. Canny jokes

او معتقد است درک و تفسیر هر دو دسته این جوک‌ها و اینکه چرا چرخه‌ای از جوک‌ها در خصوص صنف یا گروهی خاص در جامعه‌ای ظهور کرده و گسترش می‌یابند (همچون گسترش جوک‌ها در خصوص وکلا و یا زنان با موهای بلوند در آمریکا در اواخر قرن بیستم) مستلزم فهم بستر و شرایط تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است (Davies, 2011: 67). گسترش اینترنت و شبکه‌های مجازی نیز مجال برای تولید و انتشار بی‌سابقه طنزهای آنلاین^۱ یا مجازی فراهم آورده است. در حقیقت زندگی مجازی، جوک سازی را به «بی تشخیص‌ترین و عمومی‌ترین وضعیت خویش رسانده تا جایی که در آن جوک‌ها توسط افراد به سمت سایرین پرتاب می‌شوند. نه مقصود و مخاطب، نه فضای گوینده، نه فضای دریافت‌کننده، هیچ‌یک به‌طور شفاف مشخص نیست» (سفیری و شهرزاد، ۱۳۹۵: ۸۴).

طنزهای اینترنتی را می‌توان گونه‌ای از میم^۲ های اینترنتی دانست. عبارت میم که ریشه در زیست‌شناسی دارد و نخستین بار توسط ریچارد داوکینز^۳ در کتاب ژن خودخواه^۴ استفاده شد به معنای واحدهای فرهنگی همچون زبان، مد، و شعر است که شبیه ژن‌ها در محیط زیستی بازتولید و جهش می‌یابند (Dawkins, 1976: 206) و از کشوری به کشوری دیگر، منطقه‌ای به منطقه دیگر و فرهنگی به فرهنگ دیگر منتقل شده و در هر انتقال معانی متفاوتی به دست می‌آورند ولی عناصر فرهنگ اولیه را حفظ می‌کنند. میم‌های اینترنتی^۵ نیز هر چیزی در محیط وب همانند یک جوک، ویدئوکلپ، کارتون، متن و داستان جدید هستند که به‌سرعت گسترش یافته و از یک کاربر اینترنتی به کاربر دیگر منتقل و در جریان این انتقال دستخوش تغییرات متنی، تصویری و صوتی به‌منظور انطباق با فرهنگ و موضوعات داخلی می‌شوند. به‌عبارت دیگر، کاربران اینترنتی

-
1. Online
  2. Meme
  3. Richard Dawkins
  4. The Selfish Gene
  5. Internet memes

تماشاگران منفعل نیستند بلکه با استفاده از خلاقیت شخصی و به مدد نرم‌افزارها و تکنولوژی‌های روز به خلق، تغییر و سپس اشتراک میم‌های طنزآمیز می‌پردازند (Tay, 2014: 48-50; Laineste & Voolaid, 2016:32-33).

مطالعات پیشین

هرچند پژوهش‌های فراوانی در حوزه‌های مختلف بر ساختار و کارکرد جوک‌ها انجام شده است، عمده تمرکز در این مرور پیشینه بر مطالعات صورت گرفته بر جوک‌های آنلاین است. در این بخش برخی از پژوهش‌هایی که به مقوله‌بندی و تحلیل محتوایی جوک‌ها پرداخته و به پژوهش‌هایی اشاره خواهد شد که بر جوک‌های اینترنتی جنسیتی، قومیتی و سیاسی و نیز جوک‌های فاجعه تمرکز کرده‌اند.

پاره‌ای از تحقیقات انجام شده با اتخاذ رویکرد تحلیل محتوا به مقوله‌بندی جوک‌ها پرداخته‌اند. برای نمونه، سفیری و شهرزاد (۱۳۹۵: ۹۳-۹۵) با تحلیل تماتیک بیش از پانصد جوک‌های مبادله شده در نرم‌افزار «اتاق جوک» به مقوله‌های متعددی همچون جوک‌های منفعلانه (جوک‌هایی که غالباً هدفی جز خنداندن از طریق بازی با کلمات یا دست انداختن خواننده ندارند)، جوک‌های مرتبط با جنسیت (رواج روابط آزاد خارج از عرف، به سخره گرفتن ازدواج و تفاوت‌های جنسی زنان و مردان)، جوک‌ها با ماهیت مذهبی و اعتقادی، و جوک‌های انتقادی (نقد یا تمسخر خود، خانواده، مسائل روز اقتصادی و سیاسی و قومیتی و غیره) دست یافتند.

در میان اقسام جوک‌ها، جوک‌های جنسیتی از توجه خاصی برخوردار شده‌اند (Drakett, Rickett, Day & Milnes, 2018; Shifman & Lemish, 2010) در ایران، فرقانی و عبدی (۱۳۹۵: ۴۴-۴۶) با استفاده از تحلیل انتقادی گفتمان^۱ نورمن فرکلاف^۲

---

1. Critical Discourse Analysis (CDA)
2. Fairclough

به بررسی بازنمایی زنان در جوک‌های جنسیتی در شبکه‌های موبایل پرداختند. نشان دادن موقعیت فرودستی زنان نسبت به مردان، ارائه تصویری تحقیرآمیز همچون هیجانی، ساده‌لوح و سطحی‌نگر بودن از دختران و زنان از جمله موضوعات مورد بحث در مقاله است که به عقیده نویسندگان ریشه در کلیشه‌های رایج و فرهنگ مردسالارانه در ایران دارد. پژوهش‌های مشابه انجام‌شده با تمرکز بر جوک‌های جنسیتی در شبکه‌های اجتماعی (زارع پور، ۱۳۹۵؛ سهیلی، دارانی و ملکی، ۱۳۹۶)، سریال‌های طنز سیمای جمهوری اسلامی ایران (عطاردی، ۱۳۹۱؛ منتظر قائم و حکیمی، ۱۳۹۶) و اپلیکیشن^۱ جوک‌گویی (حیدری شهررضا، ۲۰۱۷) نیز حاکی از ارائه چهره‌ای منفی از زنان به‌عنوان افرادی فاقد تحلیل، هوش و استعداد و دانش و مهارت عمومی، با دغدغه‌های سطحی همچون زیبایی ظاهری هستند.

هجوهای سیاسی و میم‌های طنزآمیز اینترنتی با محتوای سیاسی نیز از موضوعات بررسی‌شده در کشورهای مختلف است (Mifdal, 2016; Tay, 2014; Wee, 2013). برای نمونه وی^۲ (۲۰۱۳: ۶۲-۶۴) در مطالعه موردی در سنگاپور، نشان می‌دهد که چگونه جوک‌ها و شوخی‌های آنلاین سیاسی-اجتماعی که به انتقاد از سیستم حمل‌ونقل عمومی کشور می‌پرداختند تا مرحله فشار بر مقامات دولتی برای استعفا پیش رفتند. تی^۳ (۲۰۱۴: ۶۹-۷۰) نیز در مطالعه‌ای نشان می‌دهد میم‌های اینترنتی حاوی شوخی‌های سیاسی (لالتیک‌ها)^۴ که در جریان انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۲ آمریکا توسط شهروندان عادی تولید و منتشر شدند، به ابزاری جهت ابراز انتقادات سیاسی و پاسخ به ادعاهای شخصیت‌های سیاسی تبدیل شدند. کُکر^۵ و دادوگبُلر^۶ (۲۰۱۳: ۱۰۳-۱۰۴)

-
1. Application
  2. Wee
  3. Tay
  4. LOLitics
  5. Coker
  6. Dadugblor

۱۰۹) در نتناگرافی (قوم شناسی اینترنتی)^۱ کاربران غنایی در شبکه اجتماعی فیس بوک به موارد مشابهی اشاره می‌کنند و بر این باورند که مزاح‌های شبکه‌های اجتماعی خنثی نیستند و اهداف اجتماعی، سیاسی و ایدئولوژیکی دارند. بررسی هجوهای سیاسی منتشرشده در صفحات فیس‌بوک کاربران مراکشی در خصوص ناآرامی‌های بهار عربی ۲۰۱۱ توسط میفدال^۲ (۲۰۱۶: ۵۰-۵۷) نمونه دیگری از این پژوهش‌هاست.

در ایران، تربتی و مهدوی با استفاده از تحلیل انتقادی گفتمان و دیدگاه «کارناوالی»^۳ باختین^۴ و «طنز گروتسک»^۵، به بررسی تعدادی از جوک‌های منتشرشده در فضای مجازی در خصوص توافق هسته‌ای پرداختند. جوک‌ها در دو دسته «گفتمان» که به القای تصویری خوش بینانه از توافق هسته‌ای و بهبود روابط دیپلماتیک می‌پرداختند و «پادگفتمان» که به تمسخر مذاکرات و بازنمایی منفی از آن می‌پرداختند تقسیم شدند. به تفسیر محققین این جوک‌ها منعکس‌کننده دو جناح سیاسی متفاوت در کشور (دولت یازدهم و اصولگرایان) و مناسبات قدرت و ایدئولوژی آنان هستند (تربتی و مهدوی، ۱۳۹۷: ۱۴۳-۱۴۰).

دسته دیگری از جوک‌ها که اخیراً مورد توجه قرار گرفته‌اند جوک‌هایی هستند که پس از بروز یک حادثه طبیعی یا غیرطبیعی و یا فاجعه رسانه‌ای شده بروز می‌کنند که از آنها با عنوان «جوک‌های فاجعه» نام برده می‌شود. بررسی چرخه جوک‌های منتشرشده در خصوص حمله بن‌لادن به مرکز تجارت جهانی و حادثه یازده سپتامبر (Kuipers, 2002; Chovanec, 2019) نمونه‌هایی از تحقیقات انجام شده در این حوزه هستند. دلایل متعددی برای ساخت جوک‌های فاجعه مطرح شده است. دیویس معتقد است پوشش زیاد خبری و اشباع رسانه با اخبار فاجعه منجر به بروز جوک‌های فاجعه

-
1. Netnography
  2. Mifdal
  3. Carnivalesque
  4. Bakhtin
  5. Grotesque

«قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب» ... ۲۹۷

می‌شود (Davies, 2003: 15)، که در نتیجه آن افراد در مقابل «گفتمان خبری حاکم مقاومت نشان داده» و «با موضوعات ممنوعه همچون موضوعات سیاسی، نژادی، جنسی، جنایی و غیره بازی می‌کنند» (Davies, 2003: 28). به عبارتی دیگر، جوک‌های فاجعه نوعی «مکانیسم دفاعی» برای مقابله با اثرات روانی حوادث غمبار رسانه‌ای شده هستند (Davies, 2003: 23).

پژوهش حاضر نیز در امتداد پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه جوک‌های اینترنتی و جوک‌های فاجعه به تحلیل محتوایی جوک‌های منتشرشده در خصوص حادثه سیلاب در بهار ۱۳۹۸ می‌پردازد.

روش پژوهش

داده‌های پژوهش شامل ۱۰۰ جوک متنی مربوط به حادثه سیلاب فروردین‌ماه ۱۳۹۸ در ایران است که در طی دو هفته اول فروردین‌ماه ۱۳۹۸ تولید و منتشر گردیدند. برای جمع‌آوری این جوک‌ها از نرم‌افزارهای واتساپ و تلگرام و فراخوان اعضای گروه‌های مختلف تلگرامی برای ارسال جوک‌ها استفاده شده است. شایان‌ذکر است جوک‌ها با شباهت ساختاری و معنایی زیاد و جوک‌هایی که در آن نزاکت زبانی لحاظ نگردیده و یا حاوی کلمات و عبارات‌های رکیک بودند در بررسی لحاظ نگردیدند.

پیکره گردآوری شده به روش تحلیل محتوا آنالیز شدند (مؤمنی راد، علی‌آبادی، فردانش؛ مزینی، ۱۳۹۲: ۹۱). تحلیل محتوا که یکی از روش‌های پرکاربرد تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش کیفی است «برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده» به کار می‌رود (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۰). به علت کیفی بودن پژوهش حاضر بجای تمرکز بر ظاهر محتوا و تکرار و فراوانی گزاره‌ها و اصطلاحات و کمی کردن نتایج، بر مضامین نهان جوک‌ها و استنباط آنها تمرکز گردید.

در مرحله نخست به منظور آشنایی با پیکره داده‌ها، متن تمام جوک‌های جمع‌آوری شده مربوط به حادثه سیلاب اخیر چندین بار خوانده شد و هم‌زمان بر اساس ادراک و فهم خود از متن مورد مطالعه، تفسیرها و تحلیل‌های اولیه‌ای از هر جوک نوشته شد. در مرحله بعد متن جوک‌ها با توجه به اجزای متن (کلمات، جملات، تصاویر درج شده و ایموجی‌ها) و مضامین و معانی آشکار یا نهفته که از آن‌ها مستفاد می‌شدند کدگذاری شدند. سپس جوک‌های کدگذاری شده بر اساس تفاوت‌ها و شباهت‌های معنایی در طبقات یا مقوله‌های مرتبط و سپس زیر مقوله‌ها دسته‌بندی شدند. هرچند پیشینه پژوهش و مطالعات پیشین مورد مطالعه قرار گرفت، اما در کدگذاری از به‌کارگیری طبقات از پیش تعیین شده اجتناب و کدها و طبقات از دل داده‌ها بیرون آمدند. در زیر نمونه‌ای از این کدگذاری و دسته‌بندی آورده شده است.

جدول ۱- نحوه کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها

مقوله	تحلیل اولیه و کدگذاری	محتوا
سیاسی - انتقادی	انتقاد از شرایط پیشین کشور؛ استفاده از عبارت «رو هوا» بودن به معنی بی‌حساب و کتاب و بی‌سروسامان بودن؛ «روی آب افتادن» کنایه از وخیم شدن شرایط؛ استفاده از واژه‌های مسئولان و دولت (سویه سیاسی دادن به جوک).	قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب. از مسئولان خواهش می‌کنم مملکت رو باز بفرستن رو هوا، ما فقط نفس کشیدن بلدیم شنا بلد نیستیم.

تحلیل و بررسی یافته‌ها

در بررسی جوک‌های منتشرشده در فضای مجازی در خصوص سیلاب‌های فروردین‌ماه ۱۳۹۸ چندین مقوله اصلی استخراج شد که به ترتیب عبارت‌اند از جوک‌های سیاسی - انتقادی، جوک‌های مذهبی - اعتقادی، جوک‌های منفعلانه و جوک‌های جنسیتی. برخی از این مقولات دارای زیرشاخه‌ها و خصوصیات هستند که در زیر به آنها اشاره خواهد شد.

جدول ۲- مقوله‌ها و زیر مقوله‌های استخراج شده

مقوله اصلی	زیر مقوله‌ها
سیاسی- انتقادی	- مسئولان و ارگان‌های دولتی - مسائل اقتصادی - کشورهای منطقه
اعتقادی-مذهبی	- گله و شکایت از خداوند - شخصیت‌های دینی - فرایض دینی
منفعلاته	
جنسیتی	

جوک‌های سیاسی-انتقادی

در بررسی محتوای جوک‌های گردآوری شده در خصوص حادثه سیلاب، جوک‌های با مضمون سیاسی- انتقادی یکی از بزرگ‌ترین مقوله‌های یافته شده را تشکیل دادند. این جوک‌ها که سویه سیاسی دارند با پیوند حادثه سیلاب با مسائل سیاسی-اقتصادی روز جامعه به نقد شرایط موجود می‌پرداختند. در ادامه به برخی از این زیرمقوله‌های کدگذاری شده با عنوان مسئولان و ارگان‌های دولتی، مسائل اقتصادی و کشورهای منطقه اشاره خواهد شد.

مسئولان و ارگان‌های دولتی

بررسی پیکره داده‌ها نشان داد که بخشی از جوک‌های کدگذاری شده در مقوله انتقادی- سیاسی به تصریح یا تلویح به انتقاد از مسئولان رده بالا و مقامات دولتی پرداخته و افراد را به صفاتی منفی همچون عدم حضور به موقع، کم‌کاری، بی‌توجهی، ظاهرسازی، عدم دلسوزی و درایت و تدبیر و درک صحیح شرایط متّصف می‌نمودند. شخص

رئیس‌جمهور جناب آقای دکتر حسن روحانی به‌عنوان عالی‌ترین مقام اجرایی کشور یکی از مخاطبان اصلی این جوک‌ها بودند. جوک شماره ۱ نمونه‌ای از این جوک‌ها بود که با عکسی از رئیس‌جمهور با لبخند و یا خنده‌ای ملیح آورده شده است.

۱) حال میکنین ایران رو ونیز کردم شیطونا؟ 😊😊😊

در این جوک این‌گونه بیان می‌شود که پس از وقوع سیلاب، ایران به ونیز-جزیره‌ای گردش‌پذیر و رؤیایی در شمال ایتالیا که به دلیل احاطه شدن توسط آب و تردد ساکنین با قایق شهرت جهانی دارد - تبدیل شده است. به‌عبارت‌دیگر، با کم‌رنگ جلوه دادن یا کوچک‌سازی تراژدی سیلاب و خسارات و فجایع پیش‌آمده (اغراق منفی) امر جدی به سخره گرفته‌شده و پرآبی به طرز اغراق‌آمیزی از دستاوردها و موفقیت‌های دولت معرفی شده است. استفاده از عبارات «حال میکنین» و «شیطون‌ها» در ابتدا و انتهای جوک که لحنی محاوره‌ای و سبکی عامیانه و کوچه‌بازاری به آن داده به جنبه مزاحی جوک افزوده است.

عدم تدبیر و درایت لازم از جانب مسئولان از دیگر موضوعات مطرح‌شده در جوک‌های انتقادی بود. جوک ۲ و ۳ منتخبی از این جوک‌هاست.

۲) نگران سیل نباشین مسئولان قبلاً واسش هشدار دادن هیچ اتفاقی نمیفته 😊

۳) رئیس ستاد بحران در پاسخ خبرنگاری که پرسید چه تمهیداتی برای جلوگیری از خسارت‌های احتمالی اندیشیدید، گفت: مردم دعا کنند!! سیل با شنیدن این راه‌حل راه خودشو به اتاقش کج کرده و به کارهای بدش فکر کرد.

مضمون ضمنی جوک ۲ این است که تنها اقدام انجام شده توسط مسئولان دادن هشدار است. در جوک ۳ نیز این‌گونه مطرح‌شده که «رئیس ستاد بحران» به‌عنوان یکی از مقامات ارشد که پیشگیری، فرماندهی عملیات بحران، برنامه‌ریزی و تعیین سازوکار کاهش خطر در برابر حوادث و سوانح را بر عهده دارد در واقع تمهیدی برای حل بحران سیلاب نداشته و تنها از مردم درخواست «دعا» دارد! عبارت «سیل با شنیدن این

«قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب» ... ۳۰۱

راه‌حل راه خودشو به اتاقتش کج کرده و به کارهای بدش فکر کرد» به کلید جوک افزوده شده و با شخصیت بخشی به سیل به‌عنوان موجود زنده و ایجاد تباین و تناقض و گذر از مرز عقلانیت، تخیل و منطق و به عبارتی خرق عادت، به بار مزاحی جوک افزوده است.

در نوع دیگری از جوک‌های انتقادی عدم درک صحیح مسئولان از شرایط همچون خسارات جانی و مالی واردشده به مناطق سیل‌زده و مشکلات و مصائب مردم به کنایه مطرح شده‌اند. جوک شماره ۳ نمونه‌ای از این مورد است.

۴) دولت قراره به دامدارانی که در اثر سیل خسارت دیدن پونصد هزار تومن کمک نقدی پرداخت کنه. با این پول میشه برای آخرین گوسفند بازمانده گله یه زنگوله خوشگل خرید. 😊😊😊

مخاطب این جوک «دولت» است که قرار است مبلغی ناچیز (پونصد هزار تومن کمک نقدی) به دامداران خسارت‌دیده پرداخت کند. هرچند این جوک دارای مضامین اغراق‌آمیز و طنزگونه است، جمله پایانی جوک با گزاره‌های «خریدن زنگوله خوشگل» برای «آخرین گوسفند بازمانده گله» از سویی به عدم درک صحیح دولت از میزان خسارات و عمق فاجعه کنایه دارد و شکلی از به‌سنخه گرفتن را در بردارد و از سویی دیگر با گزینش هوشمندانه کلمات جنبه مزاحی جوک را افزایش داده است.

در گونه دیگری از جوک‌های سیاسی-انتقادی به عدم اعتماد مردم به مسئولان اشاره شده است. در زیر دو نمونه از این جوک‌ها آورده شده است.

۵) مسئولان: منازل مسکونی سیل‌زدگان در اسرع وقت بازسازی می‌شود.

من: 😊

مردم: 😊

مسئولان بعد مصاحبه (۳):

۶) من به این بارندگی‌های اخیر کشور مشکوکم، فکر کنم اینا کشور رو کلاً

فروختن، دارن می‌شورنش هفته بعد تحویل بدن. (۴) (۵)

در جوک ۵ به جای استفاده از کلام، مفهوم توسط ایموجی‌ها و گزینش خاص آنها منتقل شده است. استفاده از ایموجی حیرت و ناباوری (۶) برای شنونده جوک و مردم پس از شنیدن اظهارنظر مسئولان در خصوص بازسازی منازل سیل‌زدگان در اسرع وقت، و ایموجی شوخی و تمسخر برای مسئولان بعد از مصاحبه (۷) کنایه از تجربه زیسته مردم در عدم تحقق وعده و وعیده‌های مقامات دارد و بیانگر عدم اعتماد مردم به مسئولان و اظهارنظرهای آنهاست. در جوک ۶ با استفاده از کلمه «این» به عنوان مخاطب جوک و جمله «کشور رو کلاً فروختن دارن می‌شورنش هفته بعد تحویل بدن» به‌طور ضمنی بیان می‌شود که بارندگی‌های اخیر اقدام یا توطئه‌ای از پیش طراحی شده است. هرچند هیچ ارتباط منطقی یا معنایی خاصی میان فروختن کشور، شستن و تحویل دادن آن وجود ندارد، اما سازنده جوک خواسته با بازی زبانی و اتکا به دلالت‌های مشابه (همچون شستن و تحویل دادن ماشین) هم لبخندی بر لب شنونده بیاورد و هم شکاف فکری بین مردم و مسئولان را بیان کند.

ظاهرسازی و عدم دلسوزی حقیقی نیز از دیگر موضوعاتی بود که طیفی از جوک‌ها را به خود اختصاص می‌داد. برای مثال، در روزهای نخستین وقوع حادثه سیلاب برخی از مسئولان و فعالان سیاسی به‌منظور بررسی شرایط موجود و یا ابراز همدردی با حادثه دیدگان در مناطق سیل‌زده حاضر و رسانه‌ها به پخش گسترده صحنه‌هایی از ورود آنان به داخل سیلاب پرداختند. برخی از مفسرین این حضور در صحنه را بیشتر یک ژست سیاسی دانسته، که به‌منظور اهداف و منافع شخصی همچون شرکت در انتخابات صورت گرفته است. صحنه ورود فعالان سیاسی به داخل آب و گل‌ولای و شائبه حضور در انتخابات مجلس از جمله درون‌مایه‌های جوک‌های بررسی

«قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب» ... ۳۰۳

شده بود. در جوک ۷ با اشاره و کنایه به این موضوع، این‌گونه القا می‌شود که میان میزان ورود به سیل و شرکت در انتخابات مجلس و احتمال انتخاب شدن رابطه و جود دارد. (۷) ببخشید کسی میدونه کجای ایران سیل فقط تا کمره و خطری نداره؟ میخوام تو دوره بعدی انتخابات مجلس شرکت کنم. 😊😊

گذشته از مسئولان و مقامات دولتی، ارگان‌ها و سازمان و نهادهای دولتی که در زمان وقوع حوادث طبیعی و غیرطبیعی انتظار می‌رود در صحنه حضور داشته باشند، مخاطب پاره‌ای از جوک‌های سیاسی-انتقادی بودند. جوک‌های ۸ و ۹ برگزیده‌ای از این جوک‌ها هستند.

(۸) دیگه از اینجا به بعدش به خودتون مربوطه. (ستاد بحران)

(۹) کم کم بنیاد کانکس جای بنیاد مسکن رو میگیره!

در جوک ۸ جمله‌ای از «ستاد بحران» نقل شده که با لحنی عامیانه از عدم پذیرش مسئولیت توسط این ستاد و واگذاری مدیریت امور به خود مردم خبر می‌دهد. در جوک ۹ نیز در یک بازی طنزآمیز کلامی «بنیاد کانکس» به‌عنوان جایگزین بنیاد مسکن که متولی ساخت‌وساز و تأمین مسکن محرومان در کشور و بازسازی مناطق آسیب‌دیده در اثر جنگ، سیل، زلزله و سایر سوانح طبیعی است معرفی می‌شود. در هر دو جوک به کنایه و متلک و به نحو اغراق‌آمیزی عملکرد نامطلوب و یا عدم مدیریت صحیح شرایط از جانب این ارگان‌ها القا می‌شود و یا اقدامات انجام‌شده به‌سخره گرفته می‌شود.

مسائل اقتصادی

بررسی پیکره داده‌ها نشان داد که پاره‌ای از جوک‌های انتقادی سویه اقتصادی داشته و با پیش کشیدن حادثه سیلاب به انتقاد از شرایط اقتصادی موجود کشور می‌پرداختند. بیشترین موضوعات اقتصادی کشف‌شده اختلاس، تورم و گرانی بود. جوک‌های ۱۰ و ۱۱ گزیده‌ای از این جوک‌های انتقادی هستند.

۱۰) تنها راه خروج سیلاب از شهرها اینه که نفری به نی بدن دست چند تا اختلاسگر، همونجوری که خون مردم میک میزنن این آب‌هارو هم میک بزنن تا تموم شه بلکه مردم بتونن برن سر خونه زندگیشون.

۱۱) الان وقتشه سایپا به پراید تولید کنه و تو صندوق عقبش به تیوپ نجات بذاره برای مواقعی که سیل میاد و ۲۰ میلیون بکشه رو قیمتش. 😊😊😊

در سال‌های اخیر پرونده‌های جنجالی فساد مالی و حواشی مربوط به آنها از جمله بحث‌برانگیزترین مسائل روز جامعه ایرانی بوده‌اند که هر از چند گاهی با افشای فساد و تخلف اقتصادی اختلاسگران جدید و اعداد و ارقام و مبالغ اختلاسی، موج جدیدی از اخبار در رسانه‌ها ایجاد می‌شود. در جوک ۱۱ با استفاده از تشبیه (مکیدن خون و مکیدن آب)، اختلاسگران به عنوان حلال معضل سیلاب معرفی شده‌اند تا همان‌گونه که «خون مردم میک میزنن این آب‌هارو هم میک بزنن». در جوک ۱۰ نیز به تجربه زیسته ایرانیان در خصوص افزایش بحث‌برانگیز قیمت خودرو اشاره شده و مفهوم ضمنی آن این است که تولیدکنندگان خودرو می‌توانند از شرایط پیش‌آمده حداکثر استفاده یا سوءاستفاده را برده و با افزودن آپشنی جزئی (تیوپ نجات در صندوق عقب) به افزایش غیرمنطقی قیمت خودرو اقدام کنند. در سطحی کلان‌تر، این جوک کنایه از افزایش بی‌رویه و تورم لجام‌گسیخته در کشور است.

کشورهای منطقه

در یکی دو دهه اخیر کمک‌های مالی و حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از سرزمین‌های مسلمان منطقه همچون غزه، لبنان، سوریه و عراق و آمار و ارقام راستین و دروغین منتشر شده از بودجه صرف شده و وام‌های بلاعوض به این کشورها به یکی از مسائل روز جامعه تبدیل شده است. این بحث‌ها که بعضاً با عدم شفافیت کافی از سمت مقامات دولتی و موج‌سواری رسانه‌های داخلی و خارجی همراه می‌شود «چنان

«قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب» ... ۳۰۵

برای بخشی از مردم و حتی فعالان سیاسی و اجتماعی مهم شده است که به صورت جدی فکر می‌کنند همه مشکلات موجود در کشور، دست کم در حوزه اقتصادی ناشی از همین قضیه است و اگر ایران از کمک کردن به لبنان و غزه و سوریه دست بکشد پول کافی برای همه چیز در داخل خواهیم داشت و فقر و مشکلات مالی مملکت برطرف خواهد شد. بحث به‌جاهایی کشیده شده که خیلی از ایرانی‌ها، اعم از دارا و ندار در مناطق مختلف کشور به صورتی جدی حس می‌کنند حقشان را لبنانی‌ها و فلسطینی‌ها و سوری‌ها خورده‌اند» (خبرگزاری تابناک، ۲۸ خرداد ۱۳۹۷). این شائبه به یکی از سوژه‌های جوک سازی در حادثه سیلاب تبدیل گردید که در ادامه نمونه‌ای از آن آورده شده است.:

۱۲) لبنانی‌ها میگن زیر آتش بودیم کمکمان کردید گرفتار آب شدید نوبت ماست که کمک کنیم یاد کادوی روز پدر افتادم که از خودِ بابام پولشو گرفته بودم. ☺

جوک‌های اعتقادی-مذهبی

علاوه بر موضوعات انتقادی-سیاسی، بررسی محتوایی جوک‌ها نشان داد که وقوع سیلاب به‌عنوان یک پدیده قهری و طبیعی بایی را برای جوک سازی‌های متعدد در خصوص اعتقادات مذهبی باز نمود. این بخش دارای زیر مقوله‌های گله و شکایت از خدا، شخصیت‌های دینی و فرایض دینی است که به تفکیک بررسی خواهند شد.

گله و شکایت از خداوند

مخاطب قرار دادن خداوند و گله و شکایت از او به‌عنوان خالق و عامل این حادثه به همراه تلمیح‌های دینی-اسلامی همچون وقوع قیامت، سوره‌های قرآن، و نزول بلایا و امتحانات الهی از جمله مضامین شناخته‌شده جوک‌های مذهبی- عقیدتی بود. زبان این‌گونه جوک‌ها محاوره‌ای و عامیانه و گاه غیرمحترمانه و مجادله‌ای است و

معمولاً با عبارت «خدایا» شروع یا خاتمه پیدا می‌کنند. جوک ۱۳ گزیده‌ای از این دست است.

۱۳) خدا سوره تکوین را باز کرده گذشته جلوش داره خط به خط میخونه قرار بوده قیامت چیکار کنه و تو ایران پیاده ش میکنه. 😊 😊 .

در ساختاری دیگر، با استفاده از تناقض و تباین انگاره‌های دینی-مذهبی با واژه‌های بیگانه همچون «پکیج»، «دانلود»، «میکس»، «کلکسیون» یا عبارات رایج در دنیای رسانه و بازی‌های کامپیوتری همچون «مرحله آخر»، «اپلیکیشن»، «نسخه آزمایشی»، «نسخه پولی»، «ستاره دادن» و غیره از موضوعات عقیدتی همچون بلا و آزمایش الهی و وقوع قیامت آشنایی‌زدایی و قداست‌زدایی شده است. جوک‌های ۱۴ و ۱۵ نمونه‌هایی از این جوک‌ها هستند.

۱۴) خدا الان به آتش‌فشان دماوند فعال کنی پکیج نوروزیتو کامل عرضه کردی؟

😊

۱۵) تا اینجا نسخه آزمایشی قیامت بود. برای بلاهای بیشتر لطفاً نسخه پولی قیامت

رو دانلود کنید و به اپلیکیشن آخرالزمان ۵ ستاره بدین. 😊 😊 😊

شخصیت‌های دینی

از دیگر شخصیت‌های که در جوک‌های مذهبی مربوط به پدیده سیلاب نام برده شده‌اند پیامبران الهی و شخصیت‌های مقدس و دینی هستند. در این جوک‌ها با استفاده از پیش‌زمینه ذهنی مخاطب ایرانی و اطلاعات مذهبی وی به داستان‌های پیامبران (همچون حضرت نوح و ساخت کشتی، صبر حضرت ایوب در مراحل مختلف آزمایش الهی، حضرت سلیمان و قالیچه پرنده، در قن‌داق گذاشته شدن حضرت موسی و رها شدن در رود نیل، پرنده‌های ابابیل و غیره) اشاره و به پدیده حاضر ارتباط داده شده‌اند؛ همچون نمونه زیر:

«قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب» ... ۳۰۷

۱۶) این بارون و سیل، منو یاد طوفان و کشتی نوح میندازه الان وقتشه یه کشتی بسازیم، از هر موجود زنده مفید یه جفت برداریم... 😊😊 .

۱۷) این روزا تو ایران مسابقه صبر و تحمل بزارن؛ حضرت ایوب از مرحله گروهی هم بالا نمیاد..!

فرائض دینی

در طی سال‌های اخیر با شدت و گسترش خشکسالی و کاهش باران، استناد به احادیث ائمه اطهار علیه‌السلام و روایات ایشان در مورد علل گسترش خشکسالی و ارتباط آن با رفتار و عملکرد گروه‌های خاصی از جامعه به یکی از موضوعات حساسیت‌برانگیز تبدیل شده است. استفاده ابزاری و سیاسی و گزینشی از این دست احادیث همچون ارتباط خشکسالی، سیل و زمین‌لرزه به مقوله عفاف و حجاب و نوع پوشش بانوان از جمله این موضوعات است که در پدیده سیلاب نیز دستمایه‌ای برای جوک سازی گردید. برای مثال، در جوک ۱۸ با لحنی طنزآمیز یا تمسخرگونه این‌گونه القا می‌شود که رعایت کامل حجاب توسط بانوان منجر به بارش‌های اخیر شده ولی چون در این امر زیاده‌روی شده سیلاب رخ داده است! عبارت «خواهرم» در ابتدای جمله که غالباً توسط متشرعین و آمرین به معروف استفاده می‌شود، بازی زبانی «شل کن» و اغراق «کل ایران رو سیل داره میبره» به منظور افزایش بار مزاحی جوک انتخاب شده‌اند.

۱۸) خواهرم ممنونم حجابتو رعایت کردی و بارون اومد؛ اما خداییش یکم حجابتو شل کن، کل ایران رو سیل داره میبره. 😊😊

در کنار حجاب و عفاف، اشاره به فرائض دینی همچون نماز، دعا و غسل نیز از دیگر موارد مطرح شده در جوک‌های اعتقادی-مذهبی بود. بر طبق احادیث و روایات اسلامی به مسلمانان توصیه می‌شود که در هنگام بلایای طبیعی و اقلیمی همچون خشکسالی و قحطی و بی‌آبی نماز استسقاء یا باران بخوانند و از خداوند طلب نزول

رحمت الهی نمایند. این پیش‌زمینه دینی دستمایه برخی از جوک‌ها گردید که در ادامه نمونه‌ای از آن گذاشته شده است.

۱۹) برای مبارزه با خشکسالی اولش مجبوریم نماز باران بخونیم که نزولات جوی سرازیر شه، بعد باید نماز آفتاب بخونیم که برفا آب شه بعد یه نماز ضد سیل بخونیم که برفا آب میشه خسارت به بار نیاد (ستاد مدیریت بحران تو ایران) 😊😊

در جوک ۱۹ پس از اشاره به «نماز باران» برای «سرازیر شدن نزولات جوی»، به نمازهای ساختگی همچون «نماز آفتاب» برای «آب شدن برفا» و نماز «ضد سیل» برای جلوگیری از خسارات آب شدن برف‌ها اشاره شده و در واقع قداست این امر به سخره گرفته شده است. استفاده از عبارت «اولش» و تکرار کلمه «بعد» که تناوب امور را نشان می‌دهد و عبارت «ستاد مدیریت بحران تو ایران» که به شاهبیت جوک استفاده‌شده با این مضمون که متن همچون یک بیانیه راهبردی توسط مدیریت بحران مطرح شده به تشدید مزاح و بار طنز آن افزوده است.

جوک‌های منفعلانه

بخش دیگری از جوک‌های بررسی شده در مقوله جوک‌های منفعلانه قرار گرفتند. این جوک‌ها صرفاً جنبه خندانند مخاطب را داشته و بار ایدئولوژیک، آگاهی بخشی و یا سوگیری خاصی را در بر نمی‌گرفتند. جوک ۲۰ و ۲۱ نمونه‌هایی از این جوک‌هاست.

۲۰) هر کس توی خونه دوطبقه برا سیل به ما جا بده برای زلزله توی خونه یک طبقه بهش جا میدیم. بفرستین توی گروه‌های فامیلی مبادل خونه به خونه بشه 😊😊

۲۱) اینجور که بوش میاد امسال سیزده بدر به جای والیبال و وسطی باید واترپلو

بازی کنیم ♀. ♂ □

جوک‌های جنسیتی

برخی دیگر از جوک‌های بررسی شده با برجسته‌سازی تفاوت‌های جنسیتی زنان و مردان، دختران و پسران و واکنش‌های آنها در هنگام وقوع این حادثه، ماهیتی جنسیتی از خود نشان دادند؛ هرچند این‌گونه جوک‌ها به نسبت جوک‌های سیاسی-انتقادی و مذهبی-اعتقادی مقوله کوچک‌تری را تشکیل دادند. جوک ۲۲ و ۲۳ نمونه‌هایی از این جوک‌هاست.

۲۲) سلام آبجی

جون من بلاکم نکن

فقط نگران شدم می‌خام ببینم

اونجا سیل نیومده که؟؟؟؟

.

.

آخرین ورژن مخ زنی

یک پسر فرصت طلب

در پی وی دخترانه 😊

۲۳) زن ایرانی در زمان بارش باران.

خدایا به حق این بارونت چشم حسودای منو بخصوص خواهرشوهر و مادر شوهر رو کور کنی... خدایا آگه شوهرم با زن دیگه ای به خاک سیاه بنشونیش... و این گونه می‌شود که رحمت الهی تمام می‌شود و عذاب الهی به صورت سیل نازل می‌شود 😊 😊 مضمون ضمنی در جوک ۲۲ این است که پسران از هر حادثه‌ای حتی وقوع سیلاب به دنبال «مخ زنی» و برقرار کردن رابطه با دختران هستند که خود فرصت طلبی و سوءاستفاده آنها از شرایط را القا می‌کند. تضاد و تباین واژگان مرتبط با شبکه‌های مجازی همچون «بلاک کردن»، «پی وی»، و «ورژن» با لحن کوچه‌بازاری و عامیانه جوک همچون «سلام آبجی»، خط الرسم تعلیقی به کار رفته، در کنار عنصر غافلگیری در

جمله نهایی آن «آخرین ورژن مخ زنی یک پسر فرصت‌طلب در پی وی دختر» موجب تعلیق و درنگ زمانی و سپس خنده خواننده می‌شود. در جوک ۲۳ نیز شاهد تصویری کلیشه‌ای منفی از زن ایرانی هستیم که دغدغه‌های سطحی همچون نفرین خانواده همسر و ترس از بی‌وفایی شوهر را دارد که در اثر دعای او رحمت الهی به عذاب الهی تبدیل شده است. جمله نهایی «و این‌گونه می‌شود که رحمت الهی تمام می‌شود و عذاب الهی به صورت سیل نازل می‌شود» که برای ارتباط وقوع سیلاب به این جوک تکراری افزوده شده است می‌تواند تشدید بار مزاحی آن را به همراه داشته باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که در پاره‌ای از تحقیقات مشابه مطرح شده است «فجایع رسانه‌ای شده به دستاویزی برای مخاطبانی که احتمالاً به صورت فیزیکی و ذهنی از واقعه دور هستند تبدیل می‌شود تا نارضایتی خود را درباره سایر مسائل ابراز و از فرصت ایجادشده برای نمایش موضع‌گیری خود در قبال شرایط اجتماعی و سیاسی موجود بهره‌برند» (Chovanec, 2019: 206). به عقیده کویپرس^۱، در یک «تصادم طنزآمیز»، فاجعه به طرز طنزآمیزی با موضوعات نامرتبط با حادثه همچون «مسائل جنسی، مذهب، خشونت و قومیت» و موضوعات ممنوعه ارتباط داده می‌شود (Kuipers, 2002: 453).

به نظر می‌رسد حادثه سیلاب ۱۳۹۸ نیز دستاویزی را برای نمایش موضع‌گیری در باب سایر مسائل فراهم آورد که مهم‌ترین آن‌ها مسائل سیاسی-اقتصادی بودند. به‌طورکلی، چرخه جوک‌های سیاسی-انتقادی بررسی‌شده به سه دسته قابل‌تقسیم هستند: جوک‌های «سفاهت» که به ناکارآمدی ارگان‌های دولتی و مسئولان در مدیریت بحران و کمک‌رسانی به افراد بحران‌زده و انتقاد و یا استهزاء آنان می‌پردازند؛ جوک‌های «زرنگی» که سوءاستفاده افراد از حادثه پیش‌آمده را مطرح می‌کردند، همچون

---

1. Kuipers

«قبلاً مملکت رو هوا بود الان افتاده رو آب» ... ۳۱۱

ارتباط دادن حضور مسئولان در مناطق بحران زده به عنوان برگ برنده در صورت کاندید شدن در انتخابات (Davies, 2011: 20) و جوک‌های «افشاگری» که از حادثه سیلاب برای به پیش کشیدن و یا یادآوری مسائل بحث‌برانگیز اقتصادی همچون فساد، اختلاس، تحریم و تورم استفاده می‌نمودند. هرچند برخی از این جوک‌ها جنبه انتقادی و آگاهی بخشی داشته، بسیاری فراتر از جوک‌های سفید رفته و با اغراق در نقاط ضعف و تعمیم بخشی بی‌تدبیری و کم‌کاری‌ها به کل مجموعه احساس نفرت، کینه و دشمنی از مسئولان، سرخوردگی و حس حقارت ملی و سیاسی را منتقل می‌نمودند (توکلی راد و غفاری، ۱۳۹۵: ۶۱۶-۶۱۷). در نگاهی دیگر، این دست جوک‌ها بازتاب سطح فکر و تحلیل و تفسیر افراد عادی جامعه از مسائل روز نیز هستند. به نظر می‌رسد عدم شفافیت در خصوص مسائل سیاسی (همچون کمک دولت به کشورهای منطقه همچون عراق، سوریه، لبنان و غیره) نیز عرصه را برای مبالغه طنزآمیز و تقویت شائبه‌ها فراهم نموده است.

اما به‌راستی این چرخه جوک‌ها که به انتقاد از دولت، مسئولان و ارگان‌های دولتی پرداخته بودند چرا و چگونه تولید و منتشر شدند؟ به عقیده دیویس «میزان بالای جوک‌ها در خصوص یک موضوع مشترک بیانگر یک واقعیت اجتماعی است» (Davies, 2011: 7). وقوع سیلاب در روزهای نخستین سال ۱۳۹۸ در شرایطی رخ داد که مردم ایران شرایط اقتصادی بسیار سختی را در سال ۱۳۹۷ تجربه کرده بودند. خروج آمریکا از برجام، نوسانات شدید ارزی، تنزل بی‌سابقه ارزش پول ملی، گرانی و تورم و به تبع آن کاهش قدرت خرید و فشار وارده بر اقشار ضعیف و متوسط کشور که بی‌شک بخشی از آنها ناشی از سوء مدیریت اقتصادی و سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های ناکارآمد مدیران و مسئولان بوده و اثرات روانی عمیقی بر مردم برجای گذاشته است. به کلامی دیگر، این جوک‌ها که به صورت ناشناس تولید و منتشر می‌شوند از یک سو نشان‌دهنده دغدغه‌های جامعه ایرانی در خصوص واقعیت‌های اجتماعی در باب مسائل سیاسی-

اقتصادی و بازتاب صدای انتقاد و اعتراض آنان هستند، (Wee, Mifdal, 2016: 47;) و از سویی دیگر ابزاری برای تخلیه فشارها و تنش‌های روانی می‌باشند (2013: 62-65) و از سویی دیگر ابزاری برای تخلیه فشارها و تنش‌های روانی می‌باشند (Attardo, 2017: 5).

دومین مقوله بزرگ که به حادثه سیلاب پیوند داده شده بود مسائل مذهبی-اعتقادی بود. گله و شکایت از خدا و حکمت و مشیت او، تلمیح به داستان‌های پیامبران الهی و شخصیت‌های مقدس و دینی، ارتباط سیلاب به فرایض دینی همچون حجاب، نماز، غسل و غیره از مضامین اصلی این مقوله بودند که گاه از مزاح فراتر رفته با قداست زدایی و توهین و بی‌احترامی به مقام خداوند، انبیاء الهی و فرایض دینی همراه می‌گردیدند. تحقیر نمادهای دینی حاکی از عدم نهادینه‌سازی درست ارزش‌های اعتقادی و آگاهی بخشی در خصوص مسائلی است که می‌بایست حرمت آنها رعایت شود (کرامتی و مهram، ۱۳۹۰: ۱۱۹).

در کنار جوک‌های منفعلانه، جوک‌های جنسیتی مقوله کوچکی را به خود اختصاص دادند که همچون پژوهش‌های پیشین حاکی از ارائه چهره‌ای نه‌چندان مثبت، کلیشه‌ای و قالبی از شخصیت زن ایرانی از یک‌سو (عطاردی، ۱۳۹۱: ۵۱-۵۳؛ حیدری شهررضا، ۲۰۱۷: ۶۱-۶۴)، و هنجارشکنی در خصوص روابط زنان و مردان بودند (توکلی راد و غفاری، ۱۳۹۵: ۶۰۶)؛ هرچند به علت ماهیت موضوع «تابوهای جنسی» کمتر دیده شد، نکته حائز اهمیت آن است که جوک‌های قومیتی در پیکره داده‌ها به ندرت وجود داشتند و به همین علت مقوله‌ای مجزا به آنان اختصاص داده نشد. این امر احتمالاً نشانگر ابراز همدلی و همدردی جامعه با اقشار و گروه‌های مختلف سیل‌زده فارغ از قومیت آنان است. هرچند جوک‌های فاجعه غالباً حیاتی کوتاه‌مدت دارند، اما ماهیت این جوک‌ها، چرایی و نحوه ساخت و گسترش آن‌ها و ارتباط دادن فجایع و حوادث طبیعی و غیرطبیعی به مسائل اجتماعی، سیاسی، مذهبی و دینی نیازمند پژوهش‌های گسترده‌تر در حوزه‌هایی نظیر جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی است.

منابع

- ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمدرضا. (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی». پژوهش. سال سوم، شماره ۲. ۴۴-۱۵.
- تربتی، سروناز؛ مهدوی، امین. (۱۳۹۷). «تحلیل گفتمان انتقادی جوک در خصوص توافق هسته‌ای؛ بازنمایی توافق هسته‌ای در جوک فارسی». فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، سال چهارم، شماره ۱۵. ۱۱۱-۱۴۶.
- توکلی راد، مهرداد؛ غفاری، غلامرضا. (۱۳۹۵). «جوک‌های سیاه، تعامل‌های اجتماعی و پیامدهای غیرسازنده آن». مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۵، شماره ۴. ۵۹۳-۶۱۵.
- زارع پور، سرور. (۱۳۹۵). بازنمایی جنسیت زنانه در لطیفه‌ها: مطالعه شبکه‌های اجتماعی مخصوص تلفن همراه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه کاشان.
- سفیری، خدیجه؛ شهرزاد، زهرا. (۱۳۹۵). «تحلیل تماتیک جوک‌های مبادله شد در برنامه «اتاق جوک». مطالعات فرهنگ و ارتباطات. سال ۱۷، شماره ۳۵. ۸۱-۱۰۸.
- ستاره سهیلی، محبوبه؛ زمانی دارانی، فاطمه و قریه ملک، خاطره. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای جوک‌های جنسیتی در شبکه موبایلی تلگرام. اولین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و منابع انسانی. دانشگاه تهران.
- عطاردی، الهه (۱۳۹۱). «بازنمایی تصویر زنان در برنامه‌های طنز». فصلنامه مطالعات سبک زندگی، سال اول، شماره ۱. ۳۷-۵.
- فرقانی، محمدمهدی و عبدی، سید عیسی. (۱۳۹۵). «بازنمایی زن در جوک‌های جنسیتی؛ تحلیل گفتمان جنسیتی در مورد زنان در شبکه‌های موبایلی». مطالعات فرهنگ-ارتباطات، دوره هفده، شماره ۳۳. ۳۱-۵۲.
- کرامتی، انسی؛ مهram، بهروز. (۱۳۹۰). «واکاوای لطیفه‌های تبادل شده دانش آموزان دختر مقطع راهنمایی از حیث همسویی با اهداف پرورشی». مطالعات روان‌شناسی تربیتی، دوره ۸، شماره ۱۳. ۱۰۳-۱۲۳.
- محمودی بختیاری، بهروز و آدی بیک، آرزو. (۱۳۸۸). «تلفن همراه به‌عنوان رسانه مکتوب: مطالعه‌ای گفتمانی از متون طنز پیام کوتاه فارسی». پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۱۵، ۱۷۵ تا ۱۹۸.

- منتظر قائم، مهدی؛ حکیمی، رؤیا. (۱۳۹۶). «مطالعه نقش توأمان قومیت و جنسیت در دریافت‌های رسانه‌ای: دریافت زنان سنندجی از سریال قهوه تلخ». *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگ و ارتباطات*، سال ۱۳، شماره چهل‌وهشت، ۹۹-۱۲۶.
- مؤمنی راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه، فردانش، هاشم؛ مزینی، ناصر. (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج». *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی*، شماره ۴۱، سال چهارم، ۱۸۷-۲۲۲.
- نعمتی فر، نصر اله؛ خجسته باقر زاده، حسن؛ کاظمی، هاجر. (۱۳۹۷). «سطح سواد رسانه‌ای در کاربران رسانه‌های اجتماعی (مطالعه موردی شبکه اجتماعی تلگرام)». *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، دوره ۴، شماره ۱۶، ۱۲۶-۱۵۶.
- وکیلی، شروین. (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی جوک و خنده*. تهران: انتشارات اندیشه سرا.
- Attardo, Salvatore. & Raskin, Victor. (1991). "Script theory revis(it)ed: Joke similarity and joke representation model", *Humor: International Journal of Humor Research*, 4(3-4).293-347.
- Attardo, Salvatore. (2001). *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. New York, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Attardo, Salvatore. (2017). The General Theory of Verbal Humor, in S. Attardo (Ed.), *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York and London: Taylor & Francis.
- Billig, Michael. (2005). *Laughter and ridicule: Towards a social critique of humour*. London, UK: Sage.
- Chovanec, Jan. (2019). "Early Titanic Jokes: A disaster for the theory of disaster jokes?", *Humor*, 32(2). 201-225. <https://doi.org/10.1515/humor-2018-0090>.
- Coker, Wincharles, Dadugblor, Stephen. (2016). A Rhetoric of Visual Humor on Facebook. In R. Taiwo, A. Odebunmi, A. Adetunji (eds), *Analyzing Language and Humor in Online Communication (Advances in Linguistics and Communication Studies)*. Hershey: IGI Global.
- Davies, Christie. (2011). *Jokes and Targets*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Davies, Christie. (2003). Electronic Humor about Disasters. *In Of Corpse: Death and Humor in Folklore and Popular Culture*, (ed). Peter Narvaez, 15-34. Logan: Utah State University Press

- Dawkins, Richard. (1976). *The selfish gene*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Drakett, Jessica, Rickett, Bridgette, Day, Katy, & Milnes, Kate. (2018). "Old jokes, new media – Online sexism and constructions of gender in Internet memes", *Feminism & Psychology*, 28(1), 109–127.
- Heidari-Shahreza, Mohammad Ali. (2019). "A Sociolinguistic Analysis of Gender in Persian Verbal Humor: The Case of Online Jokes", *Gend*, 36 (46). <https://doi.org/10.1007/s12147-017-9206-9>.
- Kuipers, Giselinde. (2002). "Media culture and Internet disaster jokes". *European Journal of Cultural Studies*, 5(4), 450–470.
- Larkin-Galinanes, Cristina. (2017). An Overview of Humor Theory, in S. Attardo (Ed) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York and London: Taylor & Francis.
- Laineste, Liisi & Voolaid, Piret. (2016). "Laughing across borders: Intertextuality of internet memes", *European Journal of Humour Research*, 4 (4), 26-49.
- Masaali, Bahareh, & Heidari-Shahreza, Mohammad Ali (2017). "A Linguistic Analysis of Persian Online Jokes in Light of General Theory of Verbal Humor", *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 3 (7), 230-239.
- Mifdal, Mohamed. (2016). "Digital politics on Facebook during the Arab Spring in Morocco: Adaptive strategies of satire relative to its political and cultural context", *European Journal of Humour Research*, 4 (3) 43–60.
- Sadeghi, Elaheh, & Heidari-Shahreza, Mohammad Ali (2016). "Post-punch Line Humor Booster: A Neglected Component of Persian Online Jokes", *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 3 (7), 309-318.
- Shifman, Limor & Lemish, Dafna. (2010). "Between feminism and fun(ny)mism", *Information, Communication & Society*, 13(6), 870–891.
- Tay, Geniesa. (2014). "Binders full of LOLitics: Political humour, internet memes, and play in the 2012 US Presidential Election (and beyond)", *European Journal of Humour Research*, 2(4), 46-73.
- Wee, Chen. (2013). "The Singapore Mass Rapid Transport: A case study of the efficacy of a democratised political humour landscape in a critical engagement in the public sphere", *European Journal of Humour Research*, 1(2), 43-68.